

Jak postupovat při zásazích do válečných hrobů (otevírání, přemísťování, terénní úpravy)

Zvláštní skupinu evidovaných a zčásti také chráněných objektů/památek tvoří válečné hroby. Mezi ně nepatří pouze hroby s ostatky padlých vojáků, ale i památníky bez jistoty, zda se u nich hroby nacházejí, památníky na místech bojů a jiné projevy válečné přítomnosti. V našem prostředí náleží především do 19. a 20. století, ale směrem do minulosti mohou teoreticky podle své definice zahrnovat všechny starší objekty tohoto charakteru (především zejména hroby a místa bojů).

1. Pojem válečný hrob je definován zákonem č. 122/2004 o válečných hrobech a pietních místech a o změně zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů ("dále jen zákon o VH").

Válečným hrobem (dále jen "VH") je místo, kde jsou pohřbeny ostatky osob, které zahynuly v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo ostatky osob, které zahynuly v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války. VH může být hrob jednotlivce, hrob hromadný nebo osárium, včetně náhrobků a ostatního hrobového zařízení. VH je rovněž evidované místo s nevyzvednutými ostatky osob zemřelých v souvislosti s válečnou událostí, anebo jiný objekt, který je za VH považován v souladu s mezinárodní smlouvou, jíž je Česká republika vázána.

VH je i pietní místo, kterým se rozumí pamětní deska, pomník, památník nebo obdobný symbol připomínající válečné události a oběti, které zahynuly v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo oběti osob, které zahynuly v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války.

2. V poslední době vzrůstá zájem o tato místa, a to především z 20. století. Část zájmu se soustřeďuje na přesnou identifikaci osob, uložených v těchto hrobech (jako důsledek rozvoje přírodovědných metod, zejména analýz DNA). To znamená zejména vyzdvižení kosterních ostatků a jejich analýzu.

Vyzdvižení ostatků by mělo vždy probíhat způsobem, který usnadní a v příznivém případě dovolí konkrétní identifikaci jednotlivých osob. Ostatky musí být vyzdviženy nepoškozené (aby nebyly ztraceny nebo omezeny možnosti antropologické analýzy) a úplně/nepomíchané (platí pro hromadné hroby). Důležité je také zachycení vztahu mezi kosterními ostatky a dalšími předměty.

Identifikace jednotlivých pohřbených usnadňují osobní předměty. Při manipulaci s osobními předměty je nezbytné zajistit jejich správného uložení a eventuálně konzervaci. Identifikace může být možná také podle antropologických charakteristik (např. dokumentované odchylky na kostře, stopy prodělaných nemocí a zranění a stav zubů, pokud byly podchyceny za života zemřelých). Při manipulaci s ostatky je třeba dbát na postupy, které neznemožní odběr vzorků na analýzu DNA (je zejména nutné zabránit kontaminaci vzorků v důsledku neodborné manipulace s nimi).

3. Průzkum a manipulace s VH může být vyvolána odborně nebo pietně zaměřeným zájmem nebo běžnou stavební činností. V prvním případě je existence hrobu (hrobů) na zkoumaném místě zřejmá. V případě druhém je jednoznačná, je-li hrob (hroby) evidován v příslušném seznamu.

Manipulaci s ostatky pohřbenými ve VH je možno provést jen na základě písemné žádosti a po písemném souhlasu Ministerstva obrany, přičemž souhlas ministerstva nenahrazuje povolení nebo vyjádření jiného správního úřadu, pokud je vyžadováno podle zvláštního právního předpisu. Písemnou žádost je Ministerstvu obrany oprávněn podat vlastník válečného hrobu, a pokud není znám, vlastník nemovitosti, na které je válečný hrob umístěn.

4. Manipulace s ostatky (vyzdvižení, přemístění) by z výše uvedených důvodů měla proběhnout v režimu, který vychází z praxe archeologického výzkumu, protože válečné hroby v současné době můžeme považovat za objekty archeologického charakteru.

Platný památkový zákon (20/87 Sb. v platném znění) neurčuje přesně, jaká je nejmladší hranice pro určení nálezu jako archeologického (*§ 23 (1) Archeologickým nálezem je věc (soubor věcí), která je dokladem nebo pozůstatkem života člověka a jeho činnosti od počátku jeho vývoje do novověku a zachovala se zpravidla pod zemí*). Návrhy nového památkového zákona nebo jeho novelizace vypracované v poslední době pracovaly s hranicí 70 let (tj. v současné době jsou za archeologické nálezy považovány předměty zjištěné při zásazích do terénu starší roku 1947). Z tohoto důvodu i hroby obětí obou světových válek spadají do kategorie archeologického nálezu stejně jako část hrobů poválečných.

5. Při plánované manipulaci s válečným hrobem a s ohledem na zajištění postupu v intencích archeologického výzkumu je nezbytné o připravované akci uvědomit Archeologický ústav

(konkrétně Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. nebo Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.). Postup je dán ustanovením zákona o státní památkové péči:

(§ 22 (2) Má-li se provádět stavební činnost na území s archeologickými nálezy, jsou stavebníci již od doby přípravy stavby povinni tento záměr oznámit Archeologickému ústavu a umožnit jemu nebo oprávněné organizaci provést na dotčeném území záchranný archeologický výzkum. Je-li stavebníkem právnická osoba nebo fyzická osoba, při jejímž podnikání vznikla nutnost záchranného archeologického výzkumu, hradí náklady záchranného archeologického výzkumu tento stavebník; jinak hradí náklady organizace provádějící archeologický výzkum. Obdobně se postupuje, má-li se na takovém území provádět jiná činnost, kterou by mohlo být ohroženo provádění archeologických výzkumů.)

Na základě oznámení bude vyvoláno jednání o provedení archeologického výzkumu, které určí jeho konkrétní postup. O provedení archeologického výzkumu se uzavírá dohoda s organizací, které může archeologické výzkumy na základě zákona provádět („oprávněná organizace“). V dohodě jsou zakotveny konkrétní aktivity, související s manipulací a s vyzdvižením ostatků. Dohoda by měla též obsahovat ustanovení o tom, co se bude s ostatky dít po jejich vyzdvižení (zejména kde budou uloženy). Tím by mělo být zaručeno takové zdokumentování a vyzdvižení ostatků, které splní výše uvedené požadavky (§ 22 (1) *Archeologický ústav a oprávněné organizace jsou povinny před zahájením archeologických výzkumů uzavřít dohodu s vlastníkem (správcem, uživatelem) nemovitosti, na které se mají archeologické výzkumy provádět, o podmínkách archeologických výzkumů na nemovitosti. Nedojde-li k dohodě, rozhodne krajský úřad o povinnostech vlastníka (správce, uživatele) nemovitosti strpět provedení archeologických výzkumů a o podmínkách, za nichž archeologické výzkumy mohou být provedeny).*

6. Při vyzdvižení (exhumaci) ostatků související například s přemístěním VH je pro zachování možnosti identifikace osob pohřbených ve VH nezbytné dodržet následující postup:

- zabezpečit místo, kam budou ostatky po vyzdvižení dočasně (po dobu provádění výzkumu) a později natrvalo uloženy (pohřbeny),
- písemně požádat Ministerstvo obrany o vydání písemného souhlasu s provedením exhumace (přemístění nebo provedení jiné změny VH),

- požádat vlastníka VH (pokud se VH nachází na hřbitově požádat provozovatele hřbitova), pokud není znám, vlastníka nemovitosti, na které je VH umístěn, o souhlas s provedením prací,
- vzhledem k provádění exhumace formou archeologického výzkumu uzavřít dohodu s vlastníkem VH (event. provozovatelem hřbitova, event. vlastníkem nemovitosti) o podmínkách jeho provedení (viz výše)
- pokud jsou v hrobu uloženy ostatky cizího státního příslušníka, pak je nutné požádat o souhlas příslušný stát (prostřednictvím jeho velvyslanectví v ČR).

V průběhu exumačních prací je nezbytné:

- dbát základních postupů pro provádění archeologického výzkumu především s cílem zjistit všechny údaje/informace, které dovolí nebo usnadní identifikaci pohřbených
- dbát etických postupů pro zacházení s lidskými ostatky
- o průběhu a výsledcích exhumace formou archeologického výzkumu vyhotovit zprávu. Její obsah by měl odpovídat požadavkům na tzv. nálezovou zprávu, a který je dán předpisy Archeologických ústavů AV ČR.

Celou akci lze považovat za ukončenou až uložením ostatků na nové místo a dokončením úpravy VH.

Za dodržení správného postupu při přípravě a provedení archeologických prací souvisejících exumačními pracemi a za opětovné pohřbení ostatků je zodpovědný vlastník VH, pokud není znám, vlastník nemovitosti, na které je VH umístěn, odborným garantem archeologických prací je Archeologický ústav AV ČR Praha, v. v. i. nebo jím pověřená oprávněná organizace.

Provedení jiné změny VH než je jeho úprava, anebo přemístění nebo zrušení VH bez písemného souhlasu Ministerstva obrany je v souladu se zákonem o VH přestupkem, za který lze uložit pokutu do 100 000 Kč.

7. Náhodný nález válečného hrobu

Nález, který naplňuje charakteristiku válečného hrobu, může být učiněn také náhodně při zemních pracích. Protože nelze automaticky předpokládat, že se jedná o válečný hrob ve

smyslu zákona o VH, není k vyzdvižení kosterních ostatků vyžadován souhlas Ministerstva obrany. Náhodný nález ostatků však splňuje charakteristiku náhodného archeologického nálezu, a proto se postupuje podle ustanovení památkového zákona, protože jedině tak lze zajistit informace, které dovolí rozhodnout, zda se jedná o dosud neznámý VH. (§23 (2) *O archeologickém nález, který nebyl učiněn při provádění archeologických výzkumů, musí být učiněno oznámení Archeologickému ústavu nebo nejbližšímu muzeu buď přímo nebo prostřednictvím obce, v jejímž územním obvodu k archeologickému nález došlo. Oznámení o archeologickém nález je povinen učinit nálezce nebo osoba odpovědná za provádění prací, při nichž došlo k archeologickému nález, a to nejpozději druhého dne po archeologickém nález nebo potom, kdy se o archeologickém nález dověděl.*

(3) Archeologický nález i naleziště musí být ponechány beze změny až do prohlídky Archeologickým ústavem nebo muzeem, nejméně však po dobu pěti pracovních dnů po učiněném oznámení. Archeologický ústav nebo oprávněná organizace učiní na nalezišti všechna opatření nezbytná pro okamžitou záchranu archeologického nálezu, zejména před jeho poškozením, zničením nebo odcizením).

Při vlastních archeologických pracích se postupuje obdobně jako u evidovaného VH.

Pokud se při následném výzkumu prokáže, že se jedná o ostatky osoby (osob), která zahynula v důsledku aktivní účasti ve vojenské operaci nebo v důsledku válečného zajetí, anebo ostatky osoby, která zahynula v důsledku účasti v odboji nebo vojenské operaci v době války, pak se místo, kam budou ostatky pohřbeny, stane válečným hrobem. Před pohřbením ostatků je nezbytné písemně požádat Ministerstvo obrany o vydání souhlasu se zřízením nového válečného hrobu.

Při přípravě exhumačních prací a při manipulaci s nalezenými ostatky se postupuje obdobně jako v případě VH.

SOUHRN

Co dělat při manipulaci s válečnými hroby?

1. Před každou manipulací s válečným hrobem (dále VH) podat písemnou žádost a vyčkat na písemný souhlas Ministerstva obrany (dále MO). Písemnou žádost na MO je oprávněn podat vlastník válečného hrobu, a pokud není znám, tak vlastník nemovitosti, na které je válečný hrob umístěn.
2. Pokud jsou v hrobu uloženy ostatky cizího státního příslušníka, pak vlastník VH musí požádat o souhlas příslušný stát (prostřednictvím jeho velvyslanectví v ČR).
3. Současně vlastník uvědomí Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. (www.arup.cas.cz, část „pro stavebníky“, formulář „oznámení“, vyplněný se zašle na adresu oznameni@arup.cas.cz)
4. Následně vlastník VH uzavře písemnou dohodu o podmínkách archeologického výzkumu na nemovitosti s Archeologickým ústavem, či oprávněnou organizací dle platného památkového zákona (§ 22 a § 23 zákona 20/87 Sb. v platném znění)
5. Archeolog oprávněné organizace provede výzkum a vytvoří standardní dokumentaci VH a vyzdvihne ostatky. Archeolog o průběhu a výsledcích vyzdvižení ostatků zprávu, která bude předána vlastníkovvi VH a v dohodnuté formě MO, kde doplní evidenci válečných hrobů.
6. Vyzvednuté ostatky předá archeolog ostatky vlastníkovvi VH, který odpovídá za jejich opětovné pohřbení.
7. Vlastník VH dle schválené dokumentace příslušným odborem MO uloží ostatky v případě potřeby na nové místo a provede konečnou důstojnou pietní úpravu VH.
8. Při náhodném zjištění ostatků, které mohou být VH, se tento nález oznámí Archeologickému ústavu AV ČR, Praha, v. v. i. (stejný postup jako v bodě 3) a nález se zabezpečí před poškozením či zničením.
9. Další postup při vyzdvižení náhodně zjištěných ostatků odpovídá bodům 4 až 6.
10. Pokud výzkum doložil, že ostatky naplňují podmínky pro definici VH, pak se místo, kam budou takto vyzdvižené ostatky pohřbeny, se stává VH. Před pohřbením je nezbytné požádat MO o vydání souhlasu se zřízením nového VH.